



DUE TO GLOBALIZATION and HOMO ECONOMICUS PRESSURE ON NATURAL RESOURCES

Rüştü ILGAR*

*Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilimdalı, ilgarr@mail.com, ORCID: 0000-0002-4981-7324

Received Date: 12.09.2021 Revised Date: 29.10.2021 Accepted Date: 02.11.2021

Copyright © 2021 Rüştü ILGAR. This is an open access article distributed under the Eurasian Academy of Sciences License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ABSTRACT

People have attempted to meet their different needs since they appeared on the earth. They have led their lives in a dynamic environment, which works without interfering with the homeostatic balance in the earth. However; four industrial revolution from the 19 century to today and globalization has cause that developing technology, quest of countries increasing their production for markets, policies based on profits henceforward, have brought with global scale changes. The term globalization has become influential (compression and restriction of place, elimination of the boundaries, becoming similar etc.). 800 million people on earth go to bed hungry every day. It is estimated that 11 million people worldwide die each year from hunger or malnutrition. Homo economicus, with modern lifestyle has brought fast and excessive consumption. By the way, it has become very difficult to distinguish between the concepts of needs and excision. On the other hand, the most optimistic effort to be made is conservational precautions for nature, so this will contribute in terms of future generations immeasurably to the sustainability of the limited source of The Earth.

Keywords: Globalization, homo economicus, natural resource, saving

KÜRESELLEŞME ve HOMO EKONOMİCUS BAĞLAMINDA DOĞAL KAYNAKLAR ÜZERİNDEKİ BASKILAR

ÖZET

Yerkürede insanın var oluşundan günümüze kadar, insanoğlu temel ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çeşitli yollara başvurmuştur. İlk başlarda mavi gezegende düzenli işleyen dengeyi bozmadan kendi ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ne var ki özellikle 19. yüzyılda günümüze yaşanan dört sanayi devrimi ve küreselleşme etkisiyle ülkelerin çıkar politikaları, gelişen teknoloji, üretimi artıran pazar arayışları, vb. küresel ölçekte birtakım olumsuzlukları beraberine getirmiştir. Günümüzde ağırlığını hissettiren olgu küreselleşme kavramı olmuştur (mekânın sıkışması, daralması, sınırların ortadan kalkması, dünyanın aynışması vs.). Yeryüzünden her gün 800 milyon insan aç yatmaktadır. Dünyada her yıl 11 milyon kişinin açlık veya yetersiz beslenme yüzünden öldüğü tahmin edilmektedir. Homo economicus ile modern yaşam beraberinde hızlı ve aşırı tüketmeyi tetiklemiştir. Artık ihtiyaç ve aşırılık kavramlarının ayırt edilmesi oldukça güçleşmiştir. Buna karşın doğa için yapılacak en iyimser direniş ise tasarruf önlemleridir. Bu da dünyanın kısıtlı kaynaklarının gelecek nesiller açısından sürdürülebilirliğine katkı sağlayacaktır.

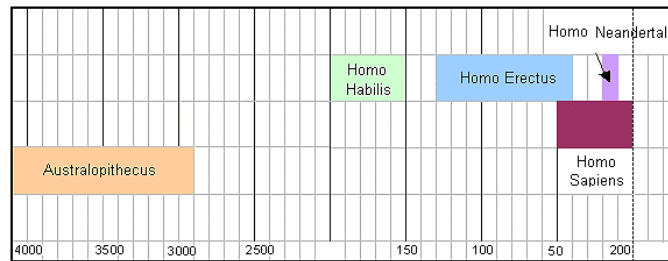
Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, homo economicus, doğal kaynak, tasarruf



1. GİRİŞ

Dünya yaklaşık olarak 4.6 milyar yıl önce oluştuğu kabul edilmektedir. Dünya ve içindeki canlılar yanında, uçsuz bucaksız evrendeki sayısız gökcişmi, gezegen, Güneş Sistemi gibi sistemler ve Andromeda, Samanyolu Galaksisi gibi çok sayıda galaksiler yeni hayatlar için araştırma konusu olmuştur. Evrende 100 milyardan fazla galaksi olduğu tahmin edilmektedir (Glen, 1999). Evrenin büyüklüğü nedeniyle mesafelerin boyutunu ifade etmek için kullanılan sayısal kavramlar yetersiz kalmaktadır. Bu uçsuz bucaksız evrenin oluşumu günümüzden 13,8 milyar yıl öncesinde gerçekleşmiştir. *Büyük Patlama* sonrası ilk zaman ve mekânsal oluşum için 10^{-43} *Planck Zamanı* ve patlamadan itibaren geçen 380 milyon yıl sonrası maddeyi oluşturan atomlar ve atom altı oluşumlar oluşum süreci için önemlidir. Yaşadığımız gezegen yaklaşık 4.467 milyar yıl yaşındadır. Dünya günümüze kadar çeşitli evrelerden geçerek şekillenmiştir. Dünya yüzeyi başlangıçta Pangea adı verilen tek bir kıta ve onu kuşatan Pantalassa denilen büyük bir okyanus ile süper kıtalar arasında kalmış Tethys okyanusundan oluşmaktaydı. Kısacası yerküre kesintisiz gibi görünse de, gerçekte dev boyuttaki bir yap-boz gibi birbirine geçen levha diye adlandırılan parçalardan oluşmaktadır. Levha parçaları çok yavaş olarak sürekli biçimde hareket etmektedir. Milyonlarca yıl devam eden bu hareketlilik yeni okyanusların ve kıtaların oluşmasına ya da şekil değiştirmesine neden olmaktadır.

Yerküre üzerinde canlılığın paleontolojik bulgular ışığında kronolojik bir sıralamasına gidildiğinde ilk canlı formların daha basit bakteri ve alglerden oluştuğu daha sonra daha karmaşık yapıların ortaya çıktığı görülmektedir. Yerküre yaşam formlarında tek hücreli canlılardan çok hücreli yüksek organizmalara doğru seyreden varoluş düzeni vardır. Bilinen en eski yaşam izi 3.7 milyar yıllık arkea fosilleri ile ilişkilendirilebilir. İlk bitki izleri ise Güney Afrika’da bulunan 2.5 milyar yıllık liken benzeri canlılardan oluşur. İlk çok hücreli hayvanlar 600 milyon yıl öncesi denizlerde yaratılmış, ilk omurgalıları ise yaklaşık 500 milyon yıldan önce gene denizlerde rastlanmıştır. Dünyamızın ilk sakinleri yukarıda da belirtildiği üzere 3.7 milyar yıl önce var olmuş olan arkea bakterileridir. Yeryüzünün son var olan canlısının 70 000 ile 50 000 yıl öncesi yaşamaya başlayan insan olduğu düşünülmektedir. Daha öncesi insan türleri diye lanse edilen *Australopithecus* (Lucy’s species) günümüzden yaklaşık net olmamakla birlikte 3.8 ile 1 milyon yıl öncesi, *Homo habilis* günümüzden 200 bin yıl öncesi yeryüzünde yaşamış bağımsız birer primat türüdür. İlk insan *Homo erectus* günümüzden 130.000 yıl öncesi yaşadığı sanılan nesli tükenmiş bağımsız tür olduğu anlaşılmıştır. Bu bilgiler ışığında şu şekilde kronolojik bir yapılanmaya gidilebilir:



Şekil 1. İnsan yaşamına dair kronolojik sıralama

1990 sonrası süreçteyse yeni dünya düzeni, özellikle ABD’nin güdümünde ve G7’lerin etkisiyle oluşmaya başlamıştır. Teknolojik gelişme süreciyle, ekonomik ve sosyo-kültürel ortamın hızla değişmesi gerçekleşmiştir. Mobil iletişim, internet, uydu-temelli



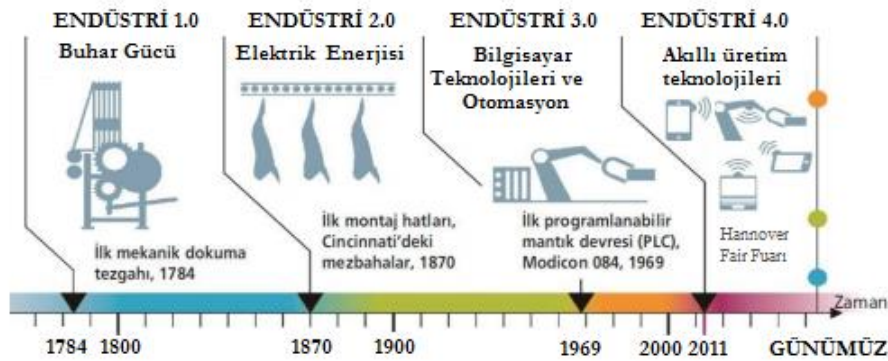
telekomünikasyon sistemleri metastaz yapan kanser gibi hızla yaygınlaşmıştır. Bu sistemde, “teknolojik gelişme sürecinin performansı, yalnızca firma, araştırma kurumları ve üniversite gibi belirli aktörlerin nasıl hareket ettiklerine değil; aynı zamanda, teknolojik sistemin unsurları olarak, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde birbirleriyle nasıl etkileştiklerine de bağlı olmuştur. 1992 yılında yayınlanan Türk Dil Kurumunun sözlüğünde küreselleşme ifadesine rastlanmamaktadır.

Küreselleşmeyi Mc Luhan dünyanın bir bütün olarak küresel köy şeklinde algılanmaya başladığı, bunun da iletişim ve ulaşımdan kaynaklandığını ifade etmiştir (Luhan, 1964). Giddens yaşamın kilometrelerce uzaktaki olaylarla şekillendiği, dünya çapında halk ilişkilerinin yoğunlaştığı oluşum (Giddens, 1994), Robertson ise farklı kültürlerin birbirleriyle etkileşimde bulunduğu süreç olarak değerlendirmiştir (Robertson, 1992). Küresel ortak alanlar ilkesine göre, herkes aynı rüzgar ve akıntının içindedir. Bu nedenle herkesin küresel düşünüp, yerel davranması gerekir şeklindeki bakış açısı ise önemlidir. Küreselleşmenin temelinde zaman, mekan sıkışması sonucuna varılmıştır.

2. KÜRESELLEŞME ve GETİRDİKLERİ

Küreselleşen dünyada doğal kaynak rezervlerinin pozitif yönde değişmemesine rağmen, yeryüzünde insan nüfusu hızla arttığı, artan nüfusun temel gereksinimleri dışındaki taleplerinin her geçen gün beklenenlerinde ötesinde hızlandığı bir dünya haine almıştır. Dünyanın gelişmiş diye tanımladığımız ülkelerinde yaşayanlar temel ihtiyaçları olmadığı halde çok sayıda eşyaya sahip olmak eğilimleri her geçen gün daha da artmaktadır. Homo economicus diye de adlandırılan günümüz insanı, sınırsız ihtiyaçlarının sınırlı kaynaklarla yoğun rekabet ortamı içinde karşılayan, fayda maksimizasyonunu amaçlayan ve bu doğrultuda rasyonel karar vermek durumunda olan bencil bir bireydir (Güngör, 2009:217).

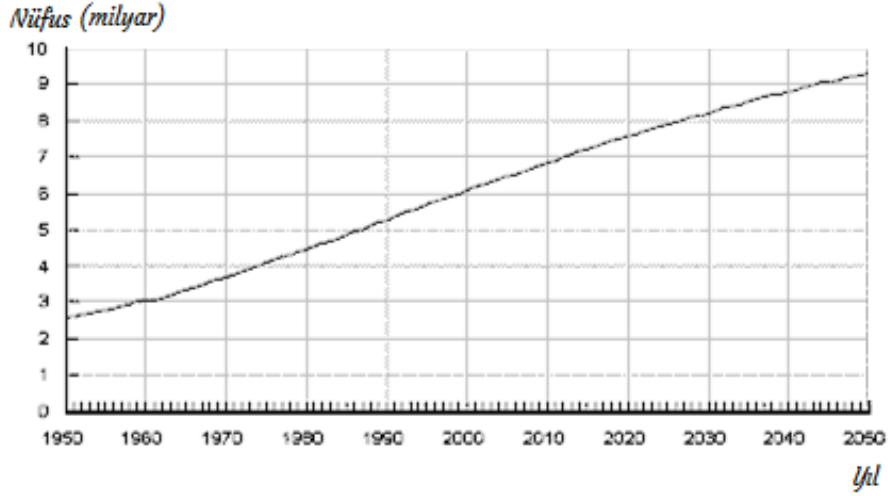
Hızla çoğalan dünya nüfusu kaynakların daha fazla ve hızlı tüketimine neden olması endüstri inkılaplarıyla ilişkilidir. Örneğin birinci endüstri devrimi öncesi bir terzi 3 günde 1 takım elbise üretebilirken, günümüzde otomasyon ve akıllı üretim teknolojileri sayesinde kişi başı günlük üretim düzeyi binlere hatta daha fazlasına ulaşmıştır. İşte bu durum daha çok pamuk üretime, pamuk üretimi için daha fazla tarım alanına, dolayısıyla daha fazla suya, gübreye, zirai mücadele ilacına, mazota gereksinimi duyulmuştur. Pamuğun tarladan üretilmesi sonrası iplik fabrikasına geçişte daha fazla boyaya, kimyasallara, elektriğe ve birbirine bağlantılı çok daha fazla doğal kaynak tüketimini yol açmaktadır. Kısacası endüstri devrimi ürün artışı yanında daha fazla karbon ayak izini ve kaynak tüketimini tetiklemiştir.



Şekil 2. Endüstri devrimleri (Capital, 2013'ten derlenmiştir)



Gelecekteki dünya nüfuslanma stratejileri incelendiğinde nüfusun % 0 17 oranlarında artış şeklinde seyri devam edecek olursa ki beklenen nüfuslanma grafiği Şekil 2’deki gibi olacaktır: Bu durum dünya kaynaklarının paylaşım sorununu da beraberinde getirecektir.



Şekil 3. Dünyanın nüfuslanma dinamiği

Gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlar geri kalmış ülkelere göre 40 kat fazla tüketmektedirler. Bu düzensiz kaynak paylaşımına Mahatma Gandhi’nin yaklaşımı oldukça manidardır. “İngiltere’nin üzerinde güneş batmayan Birleşik Krallığın kalkınması için dünyanın kaynaklarının yarısını tüketmesi, Hindistan’ın aynı düzeye gelebilmesi için kaç dünya gerektiği?” sorusu ya da günümüzdeki hesaplara göre tüm dünya nüfusunun bugünün ABD düzeyinde tüketebilmesi, yaşam standardını yakalaması, savunma ve uzay çalışmalarına ödenek ayırabilmesi için en az 4 dünya kaynağına daha gerek olduğu düşünülmektedir (İlgar, 2018). Barry Commoner’e göre 1960’lı yıllarda dahi çevrenin taşıma kapasitesi zaten çoktan aşılmıştır (Commoner, 1967). 1970’li yıllardan sonra küreselleşmenin hız kazanmasının bir nedeni de hızlanan teknoloji ve artan üretim piyasalarının dışa açılmasının etkileriydi (Aktan ve Şen, 1999). Çoğu yerel kaynak dış dünyaya açılır hale gelmiştir.

Özellikle sanayi devrimiyle ülkelerin üretimi ihtiyaçlarından çok fazlasına ulaşmıştır. Sanayileşmeyle homo economicus giymeyeceklerinden daha fazla kıyafeti, yemeyeceklerinden daha fazla gıdayı, kullanmayacaklarından daha fazla alet edevatı ve eşyayı üretir hale geldi. Bu durumu doğrulamak küreselleşmenin getirdikleri istatistiklerde görmek mümkündür. Örneğin bu yüzyıl ortalarından itibaren dünya çapında bakır, enerji, et, çelik ve kereste tüketimi hemen hemen 2 katına çıkmıştır. Araba sahibi olanların sayısı 15 yılda iki katına artmış, çimento tüketimi 4, plastik kullanımı 5, alüminyum tüketimi 7, uçak seyahati 32 kat artmıştır. Dünyanın en büyük tüketim ülkesi olan ABD halkı bugün 1950’de yaşayan ana babalarına karşılık ortalama olarak 2 kat fazla otomobile sahip olmakta, onların arabayla onların gittikleri yerlerden 2,5 kat daha uzak yerlere gidilmekte, 21 kat fazla plastik kullanmakta 25 kat fazla uçak seyahati yapmaktadırlar. Son 50 yılda dünya gıda üretimi dünya nüfusundan daha hızlı artmıştır. Dünya nüfusu 2 kat artarken, gıda üretimi 3 kat artmıştır. Dünya nüfusunun artışına paralel olarak artan dünya buğday üretimi 1960’lı yıllarda yaklaşık 222 milyon ton iken, 2000’li yıllarda 586 milyon tona, 2012 yılında ise 695 milyon tona, 2013’te 713 milyon



tona ulaşmıştır. Dünyada kişi başına buğday tüketimi 1960'li yıllarda yaklaşık 70 kg iken, günümüzde 100 kg civarında olduğu tahmin edilmektedir (Değirmenci Dergisi, 2016).

Benzer örnekler et, süt, yumurta gibi temel gıda ürünleri için de geçerlidir. Bu durumda dünyada herkesin yiyebileceğinden daha fazla gıda üretimin olduğu FAO raporlarında belgelendirilmektedir. Bunun gibi 1961-2013 döneminde kişi başına düşen günlük ortalama enerji miktarı 2.200 kcal'den 2.917 kcal'ye yükselmiştir (FAO, 2018). Artan gıda ve temel madde üretimindeki aşırı artışlara rağmen her gün 800 milyon gıda bulamayıp aç yatmaktadır. Bu insanların 203 milyonu Sahra Altı Afrika'da, 519 milyonu Asya ve Pasifik'te, 53 milyonu Latin Amerika ve Karayipler'de, 33 milyonu ise Yakın Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşamaktadır (<http://www.ihh.org.tr/OEzel-Dosyalar-Ayrintil.58+M59e014009e9.0.html>). Ayrıca dünyada her yıl 11 milyon kişinin açlık veya yetersiz beslenme yüzünden öldüğü de tahmin edilmektedir (<http://www.dusuncegundem.com/sayi-43/dosya-dunyada-ve-turkiyede-aclik-sorunu.html>). Dünyadaki açlık düzeyi gıda üretimindeki artışa rağmen azalacağına her geçen gün artmaktadır. UNICEF Gıda Güvenliği ve Beslenmenin Durumu Raporuna 2019 yılında açlık çeken kişi sayısı bir önceki yıla göre 10 milyon, 5 yıl öncesine göre 60 milyon artarak 690 milyona ulaşmıştır (UNICEF, 2020).

Dünyada görülen açlığın nedeni gıda yoksunluğu ve aşırı nüfus artışı olmayıp adaletsiz kaynak dağılımıdır. Homo economicus'un küresel elitleri olarak adlandırılan bir avuç elit dünya kaynaklarına daha fazla erişir ve kontrol eder hale gelmiştir. Oxfam'ın Forbes ve Credit Suisse'in verilerini kullanarak hazırladığı 2019 zenginlik ve fakirlik raporunda dünya genelindeki en zengin 2 bin 153 kişinin serveti, en yoksul 4.6 milyar kişinin toplam servetinin toplamını geçmiştir. Buna göre bu 2 bin 153 kişi dünya nüfusunun %60'ndan daha zengin durumdadır. Aynı rapora göre en zengin %1'lik kesimin toplam servetinin dünyanın geri kalan %99'unun servetinden daha fazla olduğunu görülmektedir (<https://www.oxfam.org/en/research/fighting-inequality-time-covid-19-commitment-reducing-inequality-index-2020>). Dünya nüfusunun yaklaşık %15'ine oluşturan dünya gelirinin % 80'ini kontrol eden elit azınlık “Kuzey” olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında çoğu tarımsal faaliyetle uğraşan, mağduriyet içerisinde üçüncü dünya ülkelerine ait topluluklar “güney” olarak adlandırılmaktadır (Bryant and Bailey, 1997). “Küresel Kuzey ve Güney” olarak ifade edilen bu paylaşım sisteminde dünya kaynaklarını sınır tanımadan himaye ve kontrol eden Kuzeyin euro-dolar hâkimiyeti her geçen gün daha da artmaktadır (İlgar, 2018). İbn-i Haldun'un zamanları aşan tespiti: “Coğrafya Kaderdir” anlayışıyla küresel güneyin bu olumsuzluktan büyük ölçüde etkilenmiş olmasının diğer bir nedeni coğrafyasında barındırdığı insan topluluklarının farklılığıyla ilişkilidir (Bayar, 2008). Bu bakış açısında aç bir nüfusa yiyecek gönderdiğimizde, ülkelerinin yıkımına ortak olunacağı düşünülmektedir. Dışarıdan gelen her yiyecek daha fazla yerlinin hayatta kalmasını sağlayıp; bunlar daha fazla yiyecek ve yakıt talep edecek olmaları; topluluğun çevrenin taşıma kapasitesini daha fazla aşmasına yol açması ve bu aşım, gelecekteki taşıma kapasitesinin bitmesine neden olacağı öngörülmektedir. Homo economicus'un küresel elitleri olarak adlandırılan bir avuç elite göre aşırı nüfuslu bir ülkeye yiyecek hediye etmek bumerang etkisi yaparak, uzun dönemde açlığın boyutlarının daha da artmasına yol açar. Bu tür davranış seçimi bu yıl ölmesine izin vermemek ile daha sonraki yıllarda ölmesine izin vermek arasında bir tercihtir. Ayrıca aşırı nüfuslanmış yoksul ülkeler şayet gelişmiş ülkeler gibi yaşam standardını arzulamak isterlerse “Changiz Khane Etkisi” diye tanımlanan etkileşimin olması da kaçınılmazdır. Bu durumda sorun



dünyanın kısıtlı kaynaklarının kullanımının gelişmiş ülkelerin elinden alınıp aşırı nüfuslanmış üçüncü dünya ülkelerinin eline geçecek olmasıdır. Cengiz han etkisi mevcut dünya düzeninde sadece bir ütopyadır. Gerçek olansa dünyanın belli bölgelerinde inanılmaz oranda aşırı üretim ve tüketim bunun yanında açlığın varlığıdır.

Homo economicus'un para hareketlilikleri küreselleşme ile kolaylaşmış beraberinde yeni elitlerin oluşmasına neden yol açmıştır. Birkaç küresel elitin kredi kartı ve internet bankacılık transferleri, western union money, money gram, paypal gibi sermayenin sınır tanımaz dolaşımının olanağı, kapitalizmin finans sektörü meta üreten firmalar gibi inanılmazlar kazanımları elde etmiştir. Petro-para miktarı, 1990'larda küresel serbest göre dolaşan paranın 10 katına çıkmış, 2 trilyon doları aşmıştır. Ayrıca hiçbir şey üretmeyip, işçi, hammadde, fabrika kurmadan platform oluşturarak satışına aracı olan elitler dünyanın enleri haline gelmiştir (Walmart, amazon, ebay, aliexpress).

ABD merkezli spekülasyon merkezleri dolaşan minimum 200 milyon dolar değerinde petro-parayı ve ülke ekonomilerini yönetmektedirler. Spekülasyonlara bağlı olarak uluslararası sıcak para hareketliliği faiz ve döviz kuru gibi ekonomik göstergeler Standard & Poor's, Moody's veya Fitch Ratings gibi kredi değerlendirme kuruluşları tarafından Demokles'in kılıcı olarak ön plana çıkmış, bazı ülkelerin gelir kaybına, bazı ülkelerin ise kayba uğrayan ülkelerin kaynaklarına daha kolay erişmesine olanak sağlamıştır. Örneğin 2021 yılında Covid-19 pandemisi ile küresel elitlerin parası karşısında Rus Rublesi % 24,6, Çin Yuanı %22,1, Tayvan Doları % 21,45, Türk Lirası %20, Endonezya % 18,95 ile değer yitirerek ayar verilmiştir. TL'nin son dönemdeki sert değer kaybı, kripto para işlemlerine yönelimi artırmıştır. Yatırımcılar hem bitcoindeki yükselişten kazanım elde etmeyi, hem de enflasyona karşı tasarruf sağlamayı amaçlamaktalar. Dünya Ekonomik Forumu'nun en büyük ekonomiye sahip 74 ülke arasında yaptığı araştırmaya göre, Türkiye nüfusa oranla en fazla kripto para kullanan ülkeler arasında %16 ile Avrupa'da ise birinci, dünyada dördüncü sırada yer almıştır. İlk sırada %33 ile Nijerya yer alırken, onu %21 ile Vietnam ve %20 ile Filipinler izliyor. En az kripto para kullanan ülkeler ise %4 ile Japonya ve Danimarka'dır (<https://www.amerikaninsesi.com/a/kripto-paralar-risk-mi-yoksa-firsat-mi/5801888.html>).

Euro-dolar ve hakimiyeti kırılıp olumsuz etkilense dahi çokuluslu şirketlerin bağının bulunduğu kurumların gelişimi, fiziki sermaye birikimi, kapitalist sistemin işlerliği açısından bir problem oluşturmamaktadır. Ancak finansal karlılık, üretken fiziki sermayenin karlılığının önüne geçtiğinde, sistem için problemler başlayacaktır (Demirer, 1993). Sermaye akışının durduğu durumlarda teknolojiye euro dolar dışındaki oluşumların oluşturduğu sistem ağı üreticiler ve tüketiciler arasında ki düzenli mal ve hizmet, değiş-tokuşunu kolaylaştıracak şekilde geliştirilmesi aradaki küresel elitlerin devre dışı kalmasını sağlayacaktır. Bu durum sistemin işlerliğine ciddi oranda zarar verecektir.

Küreselleşme ile dönüşümün sağlandığı ucuz maliyetler ön plana çıkmaktadır. Örneğin aynı ürün Çin'de çok daha ucuza mal edilebiliyorsa o ürünü farklı lokasyonda aynı maliyetlerde üretebilmek pek akılcı gelmemektedir. Bu ise farklı lokasyonlarda işgücü ve emeğin karşılığının düşmesi anlamına gelmektedir. Özellikle gıda, tekstil ve giyim sektörlerinin gerek üretim, gerekse ihracat açısından sanayide ağırlıklı olduğu, emek-yoğun olan sektörlerde rekabet gücünün ucuz işgücü politikalarına dayandırılması



gerekmektedir. Rekabet edebilmek için ucuz işgücü politikalarına dayalı bir sanayileşme sonucu emeğin karşılığı daha da düşmektedir (Şenses, 1989).

Küreselleşme yaşama maliyetlerini arttırmıştır (kira, ulaşım, beslenme, giyim vb.. Daha önceleri yaşam gereksinimleri arasında olmayan internet, iletişim maliyetleri, güncelleme gerektiren cihazlar, eşyalar, alet edevatlar (birkaç dakika hızlı açılan, birkaç dakika uzun çalışan, birkaç ölçü birimi ince olan, birkaç ölçü birimi hafif olan, biraz az enerji tüketen vb) yeni gereksinimler olarak dayatılarak tüketim teşvik edilmektedir. Avrupa'daki Yeşil Hareketin önemli temsilcilerinden Jonathan Porritt, kapitalizmin sürekli tüketim baskısına karşı çıkmakta, dünyanın ve insanlığın geleceği için *gerçek ihtiyaçlar* ile *yapay isteklerin* ayrılmasını ve yetinme seviyesine geçilmesini önermektedir (Gökdayı, 1996). Mekânsal değişimler ile bağlantılı olan tüketim alışkanlıkları, tüketim boyutunda korku verici boyuta ulaşmasına yol açmıştır. Bu süreç her geçen gün artmaktadır. Örneğin 1995 yılında 5,7 milyarlık dünya nüfusunun 2,4 milyarlık kısmı kentlerde yaşarken, 2025 yılında yaklaşık 5 milyar düzeyine ulaşacaktır (UNCHS, 1991). Bu artışın büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşecektir. Kentlere yerleşen büyük kitlelerin ortaya çıkardığı yeni yaşam tarzları, gelişen teknoloji doğal kaynak tüketimi artırmıştır. Yeni yaşam daha iyi beslenme, tarımsal üretimden yoksun tüketim, daha komplike ulaşım, daha fazla enerji tüketimiyle çevresel kirliliği de artırmaktadır. İnsanoğlunun ayak bastığı her yerde, doğallık bozulmuş, daha fazla tahribat ve kirlilik oluşmuştur. ABD'de çok kullanılan bir deyişle "Dünya hastalığı 3 P den oluşmaktadır. Bunlar "Pollution, Population, Poverty" yani çevre kirlenmesi, nüfus artışı, yoksulluktur (Çepel, 1992).

Küreselleşme süreci ile birlikte yoksulluk kavramı da değişmiştir. Küreselleşme sürecinden önce insanın karnını doyurup doyuramaması ile yoksulluk ölçülürken, küreselleşme ile beraber temel modern yaşamın sunduğu hizmetlerden mahrum kalma, sosyal statüde ötekileşme, temel ihtiyaçlar dışındaki kullanımlardan mahrum kalma (internet, fonksiyonel telefon, bilgisayar, led tv, evsel donanımlardaki eksiklikler tv ünitesi, oturma grubu, mutfak robotu, fırın buzdolabı vb gibi çağın gereklerini yeterince kullanamama yoksul olarak addedilmeye neden olmuştur. Bu nedenle küreselleşme ile birlikte yeni gelişen yoksul kavramı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda toplum dışına itilen kesimler artmış ve eşitsizlik üst seviyeye ulaşmıştır (Aydın, 2014). Dünya Sefaleti Ret Günü olarak kabul edilen bir 17 Ekim için yayımlanan bildiriye göre her yıl 25 milyon kişinin yoksullar ordusuna katıldığı ifade edilmektedir. Bu ülke gruplarını oluşturan ülke gruplarında yani 1,3 milyar kişinin günde 1 dolardan az parayla yaşamak zorunda olduğu ve genel hatlarıyla dünya nüfusunun %60'ının ise, günde 2 dolardan az bir gelirle yaşadığı bilinmektedir. Küresel uçurum her geçen gün artmaktadır. 2020 yılı kişi başına nominal GSMH değerleri ABD'de 63 544, Kanada'da 43 258, İngiltere'de 40 285, Euro bölgesinde 37 938, Almanya'da 46 208, Fransa'da 39 030, Çin'de 10 500, Japonya'da 39 539 dolar civarındadır. Türkiye ise dünya ortalaması 10 909 altında inip 8 538 dolar civarında GSMH ya sahip olmuştur.

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

II. Dünya Savaşını takiben Victor Lebow adlı ekonomi uzmanın dile getirdiği manevi tatmini ego memnuniyetinde ve tüketim çılgınlığında (Mocarelli et all, 2000) aramakla



özdeşleşmiştir. Bütün bu süreçte önceleri Homo economicus¹ insanı, şimdilerdeyse doyumsuz vahşi kapitalizmin ekonomistlerini ortaya çıkarmıştır. Öyle ki bu anlayışın mutlu olmayı gelişmişlik ve kaliteli yaşamda gören ve ölçü birimi de ekonomik tüketim düzeyi ile özdeşleştirilmiştir. Tüketim düzeyi ile mutluluk algıları doğru orantılı olarak kabul görmektedir. Küreselleşmeyle batılı olmayan köklü bir tarihe sahip milletlerin bile aşırı tüketime dayalı hayat tarzını taklit etme eğilimine girdikleri görülmektedir. Modern şeylerin cazibesine karşı koymak oldukça güçtür. Nitekim bir kola türü 160'tan fazla ülkede satılmaktadır. Amerikan sermayesinin en zengin sınıfını canlandıran bir dizi film dünyanın en fakir ülkelerinin bir bölümünde zevkle seyredilmektedir. Ne var ki yeryüzü dünya nüfusunun tamamını Amerikan rüyasını gerçekleştirmesinden çok önce bir çöplüğe dönüşmüş olacaktır. Sanayisi gelişmiş ülkeler, bugün atmosfer dengesi üzerinde çeşitli etkilere sahiptirler. 21. yüzyılda ciddi boyutlarda bir tüketim çılgınlığı ya da buna paralel olarak yaşam tarzı olarak yansıyan “tüket-at mantığı yerleşmiştir”. Örneğin mendiller yıkanıp tekrar tekrar kullanılırken, şimdilerde kâğıt mendillerin sağlıklı olduğundan bahsetmek *ölümü gösterip sıtmaya razı olmayı* sağlamak gibi bir olgudur. Tabi ki bu şekildeki düşünceler ve yaşam alışkanlıkları hızla artarak yaygınlaşmaktadır. Üretebildikleri ve ürettirebildikleri sürece tüketimde tasarrufa gerek yoktur. Çünkü yeteri ve fazlası mevcuttur. Açlık diye literatürde bir kavram söz konusu değildir. Öyle ki traktör kasalarında domates atma yarışları, domates banyoları yapabilecek düzeye ulaşacak kadar fazla ürün vardır. Bunun yanında sözde çağdaş insan yenilebilecek yemekleri, giyilebilecek kıyafetleri çöpe atar hale gelmiştir. Kıyafette yırtık ve söküğün tamiri maliyeti nedeniyle gereksizdir. Teknoloji de tamirat kavramı ürün teknolojik olarak güncel değilse anlamsızdır. Kopartılan ekmek ve artan yemek çöptür. Tabağını bitirmek görgüsüzlüktür. Örneğin pilav tabağında arta kalan yenilebilecek 3-5 adet pirinç tanesi çoğu zaman çöpe atılmaktadır. Oysa yenmeyeceği bilinip pişirilmeseydi bir sonraki yılın bir tabak pilavı olabilirdi. Yenilebilecek gıdaların çöpe gidişi hayvanların gıdası olduğu gerekçesiyle homo economicusu psikolojik olarak rahatlatmaktadır.

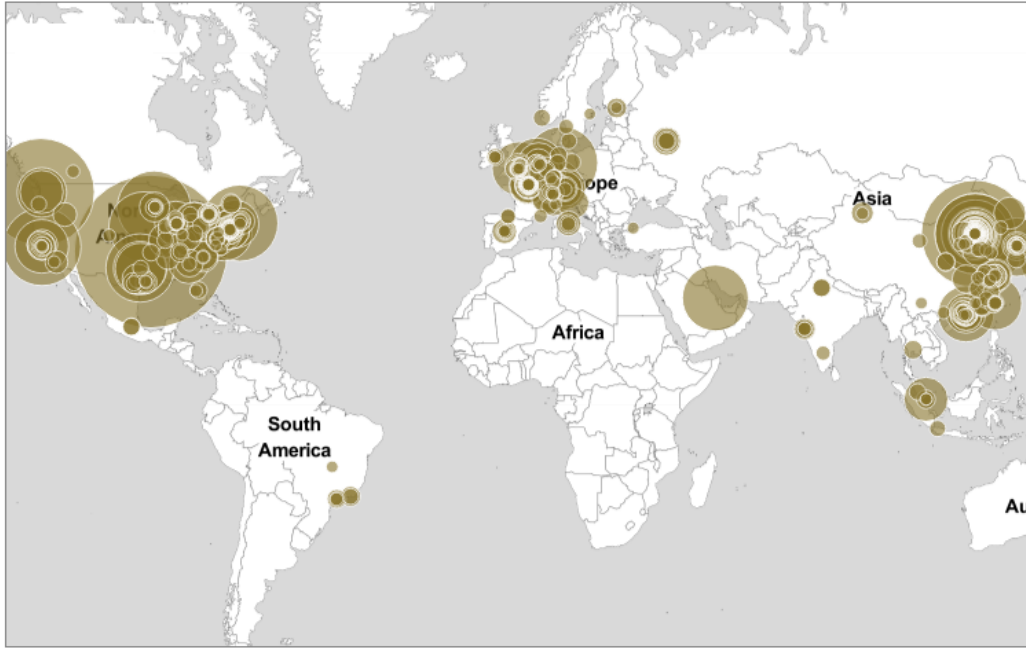
Küreselleşme varlık içinde yokluk çeken coğrafi alanların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Örneğin Afrika kıtasının doğal kaynakları değerlendirildiğinde maden bakımından oldukça zengin olduğu ve kıta Afrika’ında yaşayanların yaşam kalitesini dünyanın en iyileri haline getirebilecek kadar iyi düzeyde görülür. Afrika kıtasında hemen hemen her türlü maden vardır (demir, bakır, kurşun, manganez, kobalt, krom, fosfat, uranyum, altın, elmas madenleri). Afrika’da dünya fosfatının yarısından fazlası, kobaltın %77’i altının %70’i dünya pırlanta üretiminin %80’ine sahiptir. Ek olarak zengin petrol ve doğalgaz yatakları da bulunur. Buna rağmen yoksulluk ve sefalet kara kıtanın makûs talihi halini almıştır. Petrol zengini Irak 30 yıldır süregelen enerji sorununa ABD ve Fransa’dan yardım taleplerine rağmen çözüm üretmemektedir. Kısacası küreselleşme varlık içinde yokluğu getirmiştir.

Önceden sömürgecilik faaliyetleri ile dünya kaynaklarını kullanan devletlerin yerini artık sınır tanımaz çok uluslu şirketler almıştır. Küresel şirketlerin ortaya çıkışı ile üretim ve tüketim hızlandırma eksenli faaliyetleri çok daha fazla doğal kaynak tüketimine yol açmış

¹ Homo economicus, Alfred Marshall tarafından ileri sürülen ve ekonomikliği ön plana çıkara, arz talep dengesinde karar veren, mantıklı ve kendisi için en yararlı, en çok fayda sağlayacağı kararlara yönelen akımdır. Homo Economicus’un zeminini hazırlayan hazcılık ve bireycilik vardır (Madi 2015). Aynı zamanda insanın ekonomik düşünen ve davranan bir varlık olduğunu, ekonomik çıkarlarını en üst düzeyde tutmak amacıyla hareket ettiğini ifade eden bir klasik ve neo-klasik iktisat kavramıdır (Yaşar ve Şen 2020).



ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı arttırmıştır. Üstelik bu köyde yaşanan her birey köyün şartlarından eşit faydalanan vatandaşı olamadı. Sadece elinde sahip olduğu yetmediğinde yeniden bastığı kağıt nesneler (dolar, euro) her yerin kutsalı haline aldı. Dünya kaynakları orantısız bir biçimde kullanma yeteneği olan konvertibl araç sahiplerine kanallandı. Bu durumda devletlerden çok daha güçlü çokuluslu şirketler ortaya çıktı ve dünyayı yönetir hale geldi. Oluşan şirketlerin ulus-devletlerin millî çıkarlarını yok ettiği tüketim çılgınlığının bir silah olarak kullandığı dünya ortaya çıktı. Örneğin 2020 yılı 84,34 milyon nüfuslu devasa Türkiye'nin milli gelirini 720,1 milyar \$ düzeyinde iken Exxon Mobil Corporation şirketi 482 milyar \$, Shell 481 milyar \$, perakendeci Walmart 469 milyar \$, BP milyar 388 milyar \$, Toyota 226 milyar \$, Samsung 187 milyar \$ (<https://fortune.com/global500/>) ile dev çok uluslu şirketler ortaya çıktı.



Şekil 4. Çok uluslu dev şirketlerin yönetim merkezleri

Haritadaki her daire bir şirket merkezinin yerini gösterir ve dairenin büyüklüğü şirket gelirini temsil eder (<https://fortune.com/franchise-list-page/visualize-the-global-500-2021>)

Uluslararası Ford şirketinin ekonomik durumu Norveç ve Suudi Arabistan ekonomisinden daha büyüktür. IBM ve Shell şirketlerinin yıllık karları Filipinler ve Peru gibi ülkelerin bütçesinden daha fazladır. Sigara üretiminde adını duyurmuş olan Phillip Morris'in yıllık satışı Yeni Zelanda'nın GSMH'sından daha büyüktür (Barnet and Cavanagh, 1994). Bloomberg Milyarderler Endeksi'ne göre 241 milyar \$ değerindeki SpaceX (Space Exploration Technologies Corporation), şirketinin CEO'su Elon Musk çoğu devletten daha güçlüdür. Gittiği ülkelerde çoğu devlet başkanından daha ağırlıklı olarak ağırlanmakta ve dünya ölçeğinde çok daha etkili bir birey olmaktadır. Dünya Bankası görevlileri bazı reçeteler yazdıkları, genellikle neoliberal içerikli bu reçetelere uymayan ülkelere de kredi verilmesinde olumsuz yaklaşımlarda bulundukları iddia edilmektedir (Alpar ve Ongun 1985). Hatta bazı sübvansiyonları, vergi destekleri,



elverişli krediler ve kredi tahsisatları gibi sanayi ve teknoloji politikası araçları belli firma ya da sektörleri hedeflediği (TÜSİAD, 2002) durumlarda görülmektedir.

3. KÜRESELLEŞME ve TASARRUF İLİŞKİSİ

Küreselleşme ve tasarruf ilişkisi günümüzde önemli bir yere sahiptir. Bazen de toplumsal değerlerin içini boşaltıp onlara yeni anlamlar yükleyen bir süreçtir (Özbolet, 2012). Başlangıçta insanoğlu doğa ile savaşta çoğu zaman mağlup oluyordu. O dönemlerde dünya kaynaklarını yeteri kadar yani ihtiyaçlarını görece kadar kullanılmakta; günümüzdeki kadar aşırı, hızlı ve bilinçsizce kullanılmamaktaydı. İnsanların mavi gezegende sayıca artışları, geliştirdikleri donanımlar ile dünya üzerindeki hâkimiyetleri her geçen gün arttı. İnsanların doğa ile savaşında sürekli galibiyetler dizisi birbirini takip eder hale geldi. İlk insandan bu yana tüketim alışkanlıkları belli ölçülerde artarak çok aşırı ve hızlı tüketimi savunan ve tetikleyen küreselleşme, dünya ölçeğinde ekonomik kültürel siyasal ekolojik alanlarda çok ciddi olumsuzluklara kapı aralamıştır. 19 yy'den sonra II. Endüstri Devrimi ile gelişen teknoloji, yaşam standartlarını yükselme bahanesiyle tüketimi artırmıştır. Üret ve tüket mantığı günümüzde hiç de azımsanmayacak bir durumdadır. Ama unutulmamalıdır ki doğanın kaynakları sınırlıdır.

Ülkelerin tasarruf oranlarının gelişmesi yatırımların artmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple yüksek tasarruf oranları bir bakıma hem ülkenin milli gelir düzeyini hem de kişi başına düşen gelirini artırmaktadır. Adam Smith tasarrufu bir nevi servet olarak tanımlamış ve insanların yaşam standartlarının daha kaliteli hale gelmesi için tasarruf yapmaları gerektiğinin önemini ortaya koymuştur. John Baptiste Say tasarrufu gelecekteki tüketim için şimdiden kenara konulan bir kaynak olarak tanımlanmış ve tasarrufların üretime dönüşmesi durumunda tüketimin azalmayacağı ve tüketimin yenileceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte Keynes'e göre tasarruf, klasik iktisadi görüşün savunduğu gibi faiz oranının bir fonksiyonu değil, harcanabilir gelirin bir fonksiyonudur. Örneğin;

$$C = f(Y_d)$$

$$S = Y - C$$

S tasarrufu ifade etmektedir. C tüketimi, Y_d harcanabilir geliri ve Y tüketici gelir düzeyini göstermektedir (Çinko, 2019). Bu formüle göre tüketim harcanabilir gelire eşittir. Tasarrufta, tüketici gelir düzeyinden tüketim çıkarıldığı zaman tasarrufa eşitlenecektir. Dünya kaynaklarının kısıtlı olması tasarrufun ciddi anlamda önemini ortaya koymaktadır. Özellikle son 20-30 yılda dünya kaynakları çok hızlı ve aşırı bir şekilde kullanılmaktadır. Yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları insanlar tarafından aşırı tüketilmektedir. Dünyanın en zengin ülkelerinin politikaları geliştirmekte olan ülkelerin ekonomisini etkilemektedir. Onları da küreselleşme yarışına çekmekte ve bu etkilerde geliştirmekte olan ülkelerde dengesizlikler yaratmaktadır. Düşük tasarruf düzeyine sahip ülkeler yatırımlar için gerekli finansmanı sağlayamamakta yurtdışı kaynaklara başvurması gerekmektedir. Bu da o ülkeleri bağımlı bir ülke haline getirecek en ufak bir olumsuz değişiklikte bile kendi savunma mekanizmalarını devreye sokamayıp yıkımlara yol açmaktadır. Bu olaylar ışığında, eğer tasarrufun önemi ortaya koyulmazsa doğal kaynakların tüketimine bağlı olarak dünyanın sonu pek de iç açıcı görülmemektedir.

Tasarrufun önemini ortaya koyan kurum ve kuruluşlarının vs. destek sağlanmalı ve mücadele verilmelidir. Bu denli üst düzeyde olan teknoloji kontrollü bir şekilde uygulanmalı insanlar bilinçlenmeli ve böylelikle uzun ömürlü bir dünyada yaşanılabilir



ve miras olarak bırakılabilir. Sürdürebilir bir gelecek (dünya) için tasarrufun gerekliliği oldukça önemlidir. İnsan yaşamını sürdürebilmesi için yaşadığı mekânın çevresinden yararlanmak zorundadır. Ancak bu yararlanma düzeyi, doğanın yenileme gücünü aştığında çevresel bozulmalar ve kirlenmeler başlamaktadır. Doğal kaynakları aşırı ve bilinçsizce kullanan insan, bugün önemli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Dünya nüfusunun hızla artması ve buna bağlantılı olarak ihtilaçların artması, diğer taraftan doğal kaynakları aşırı kullanımına bağlı olarak kaynakların azalması bir gerçektir. Çeşitli alanlarda kirlenmeler doğal dengeyi bozucu unsurları da beraberinde getirmektedir.

4. SONUÇ

Gerek küresel elitlerin, gerekse dünyanın diğer kısmının sürekli artan sınır tanımaz tüketim alışkanlıkları günümüzde ortaya çıkan bir olgudur. Güneyin geri kalmış bireyleri mekânın küçülmesi, mesafenin kısalması, zamanın daralması ve sınırların ortadan kalkması ile küresel köyde eşit yurttaş olamamaktadır. Homo economicus'un tüketim çılgınlığının doğal kaynakların tüketmesiyle biteceği tahmin edilmektedir. Bilinen petrol rezervlerinin 46-50 yıl, görünür doğalgaz rezervlerinin 63 ile 119 yıl, kömürün ise 119 ile 176 yıl sonra tükenmesiyle felaketin boyutunun tün dünyayı saracağı beklenmektedir. Mutlu olmayı daha çok tüketmeye bağlayan modern yaşam tarzında tüketim çılgınlığını en azından şu anda durdurabilmek olanaksız görülmektedir. Yapılabilecek en makul girişim savunma amaçlı "tasarruf" denen kavramı, yani geleceğin yatırım kumbarasını devreye sokmak ve israfın önüne geçmektir. Sürdürülebilir bir dünya ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözeterek gerçekleştirilecek kalkınma doğal kaynaklara yönelik yapılabilecek en önemli iyilik olacaktır

REFERENCES

- Aktan C.C. ve Şen H (1999). *Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye*. TOSYÖV Yayınları, Ankara.
- Alpar C. ve Ongun T., (1985). *Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar: AGÜ'ler Yönünden Değerlendirme*, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayın No: 1985/3, Ankara, s.104-114.
- Aydın D. (2014). *Küreselleşme ve Yoksulluk*. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, s.1-15.
- Barnet R. and Cavanagh J. (1994). *Küresel Düşler, İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni*, Sabah Kitapları, İstanbul, s.2
- Bayar F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, (32), 25-34
- Bryant R.L. and Bailey S. (1997). *Third World Political Ecology*, Routledge, London and New York.
- Capital (2013). *Kendi Kendini Organize Edebilen Fabrikaların Temelini Atmak*, <http://www.capital.com.tr/gelecek-trendler/kendi-kendini-organize-edebilenfabrikaların-temelini-atmak-haberdetay-10268>
- Çepel N. (1997). *Doğa, Çevre, Ekoloji ve İnsanlığın Ekolojik Sorunları*, İstanbul, 1992
- Commoner B. (1967). *Science and Survival*, The Viking Press, New York.
- Çinko L. (2019). Brics Ülkeleriyle Türkiye'de Tasarruf Davranışlarını Belirleyen Faktörler. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(4),98-112.



- Değirmenci Dergisi (2016). Dünya Buğday ve Un Pazarı, *Hakemli Miller Değirmenci Dergisi*, 02 Kasım 201, <https://millermagazine.com/tr/blog/dunya-bugdayve-un-pazari-477>
 - Demirer N.G., A E Tezcan, (2000). *Küreselleşmenin Ekolojik Sonuçları*, Canteğin Matbaası, s.77-78, Ankara
 - Demirer T. (1993). *Gericilik Döneminde Dünya ve Türkiye*, Sorun Yayınları, İstanbul, s.47-49.
 - Durning A. (1995). *Doymak Bilmez Bir Dünya*, Yeni Türkiye Çevre Özel Sayısı Yıl:1, Sayı:5, s.103-123, Ankara
 - Eray A. (2001). *Enerjiye Tutumluluk ve Verimlilik*, Tübitak Matbaası, s.10-12, Ankara
 - FAO, (2018). *New Food Balances*, <http://www.fao.org/faostat/en/#data>, 2017, Erişim Tarihi: 08.11.2020
 - Giddens A. (1994). *The Transformation Of Intimacy*, Brasil Blackwell, Oxford, U.K., p.162
 - Gökdayı İ (1996). *Çevrenin Geleceği Yaklaşımlar ve Politikalar*, Çevre Vakfı Yayını, Ankara, s.180
 - Güngör K. (2009). *Bir Finansal Araç Olarak Katılım Bankacılığı: Tesbitler-Teklifler*. A. Yabanlı (Ed.), Finansal Yenilik ve Açılımları ile Katılım Bankacılığı içinde (ss. 207–271). İstanbul: TKBB Yayınları.
 - İlgar R. (2018). *Ekoloji ve Çevre Araştırmaları*, Ekin Yayınevi
 - Luhan M. (1964). *Understanding Media*, Routledge, London, U.K., p.185
 - Madi İ. (2015). Homo economicus'un doyumsuzluk- “açgözlülük” aksiyomunun semavi dinler perspektifinden değerlendirmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53),145-162.
 - Mocarelli P, Gerthoux PM, Ferrari E, Patterson DG Jr, Kieszak SM, Brambilla P, et al. (2000). Paternal concentrations of dioxin and sex ratio of offspring. *Lancet* 355:1858–1863.
 - Oran B. (2001). *Küreselleşme ve Azınlıklar*, İmaj Yayınevi, 4.Baskı, Ankara,
 - Özbolat A. (2012). Değerleri Küreselleşme Sürecinden Değerlendirme. *Değerler Eğitim Dergisi*, 10 (24), 147-167.
 - Özlale Ü., Karakurt A. (2012). Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. *Bankacılar Dergisi*, 23(83), 1-34.
 - Robertson R., (1992). *Globanization, Social Teory And Golbal Culture*, Sage Publications, London, U.K., p.29
 - Şenses F. (1989). *Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye’de Sanayileşme*, Verso Yayıncılık, Ankara, s. 99
 - TÜSİAD, (2002). *Türkiye’de Yükselmekte Olan Sektör ve Teknolojiler, Türkiye’de Yeni Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasi Stratejisine Doğru Raporu*
 - UNCHS (1991). *Global Report on Human Settlements*, Oxford Universty Press,
 - Yaşar, R.Ş. ve Kıymetli Ş. I. (2020). Robinson Muhasebesi ve Homo Economicus. *Muhasebe Bilim Dünyası. Dergisi*, 22 (Özel Sayı), s.214- 227
- İnternet Erişim Siteleri:**
- <https://fortune.com/global500/>(Erişim Tarihi: 05.10.2021).
 - <https://fortune.com/franchise-list-page/visualize-the-global-500-2021> (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
 - <http://www.tusiad.org.tr/turkish/rapor/ticaridiplomasi/html/sec5.html> (Erişim Tarihi: 02.09.2018).



- **UNICEF** 2020. **Roma, 13 Temmuz 2020,**
<https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/bm-raporu-uyar%C4%B1yor-d%C3%BCnyada-her-ge%C3%A7en-g%C3%BCn-a%C3%A7%C4%B1k-%C3%A7eken-insan-say%C4%B1s%C4%B1-artarken-ve-k%C3%B6t%C3%BC,> (Erişim Tarihi: 13.10.2021).
- www.ihh.org.tr/OEzel-Dosyalar-Ayrintil.58+M59e014009e9.0.html, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- <http://www.dusuncegundem.com/sayi-43/dosya-dunyada-ve-turkiyede-aclik-sorunu.html>, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- URL 1: <http://www.nedenlerionemisonuclari.com/tasarrufun-onemi-ile-ilgili-kompozisyon/> (Erişim Tarihi: 12.03.2020).
- <https://www.oxfam.org/en/research/fighting-inequality-time-covid-19-commitment-reducing-inequality-index-2020>_(Erişim Tarihi: 12.10.2021).
- <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
- <https://www.amerikaninsesi.com/a/kripto-paralar-risk-mi-yoksa-firsat-mi/5801888.html>